

LEXIC SPECIALIZAT - CAZUL TEXTELOR POLITICE

1. Considerații teoretice

Discursul politic reprezintă principala modalitate prin care actorul politic declanșează seria evenimentială ce alcătuiește comunicarea politică. El reprezintă forma verbală prin care acțiunea politică și comportamentul specific ei dobândesc o justificare. Ca *discurs*, el se supune normelor lingvisticii; prin determinarea *politic*, spațiul pur lingvistic este transgresat și deschis spre semiotic.

Dacă vorbim despre o specificitate a acțiunii de tip politic, dar și a comportamentului politic, vorbim, de fapt, spre deosebire de alte tipuri de acțiuni și comportamente, de caracterul lor motivat și justificat prin *discursul politic*, discurs ce însoțește întotdeauna un act politic și care este considerat ca fiind *forma prototipică a comunicării politice*.

În demersul nostru pornim de la ipoteza că textul politic există ca un *sub - tip textual* aparte, cu un specific al său bine determinat și care îl individualizează în sfera mai largă a *tipului de texte cu finalitate practică*, în sensul preconizat de Aristotel. Încercăm astfel să aducem o altă perspectivă față de abordările tipologice „tradiționale” ale textelor, bazate pe clasificarea în tipuri fundamentale, pornind de la criteriile sintactico - semantice sau de la criteriile pragmatice. Acestea iau în considerare, fie doar situația de comunicare sau utilizarea textelor, (așa-numitele criterii pragmatice, sau ale utilizării), fie doar structurarea semantico-sintactică a lor, încercând să elaboreze niște tipare de construcție a textelor, niște seturi de reguli de producere a lor. Dar, așa după cum afirmă și Lotman (1974, 93 - 95), atunci când se vorbește despre o insuficiență a analizei textelor din perspectivă semantică sau sintactică, nu înseamnă că li se opune o abordare neapărat pragmatică ci, mai degrabă, una *funcțională*, în sensul că modificarea funcției unui text este hotărâtoare, conferindu-i acestuia o nouă semantică și o nouă sintactică. Subscriem întru-totul acestei opinii care duce la ipoteza funcționalistă asupra tipologizării textuale, ipoteză conform căreia, o *clasificare tipologică a textelor este determinată de sistemul funcționării lor sociale*, luând în considerare, astfel, realitatea practicii textuale ca unul și același text să comporte funcții diferite.

Concepând, textul politic în linie pur aristotelică [1], ca aparținând tipului de text practic/pragmatic, considerăm că *specificul acestui text constă în faptul că logosului semantikós i se adaugă o determinare ulterioară, de ordin pragmatic, ce constă în eficacitatea sa - în puterea persuasiunii*. Ea este cea care va controla și selecționa mijloacele și strategiile de construcție a sensului textual, astfel încât ele să se subsumeze finalității practice și funcțiilor ce derivă din aceasta. În cadrul acestui tip de texte însă textul politic are, la rândul său, un *specific aparte*, subsumat determinării „politic”, care îl distinge de alte tipuri de texte cu aceeași finalitate practică (în această categorie a textelor practice includem și textele publicitare, discursurile juridice, conversația uzuală etc). Considerăm că acest specific este dat, în primul rând, de *parametrii situației de comunicare* (însemnând protagoniști/roluri comunicative, spațiu și timp) proprii textului politic, care, la rândul ei, orientează construcția întregului edificiu textual spre atingerea scopurilor finale caracteristice.

În ceea ce privește construcția persuasivă a textului politic, considerăm argumentarea nu în termeni de *tip distinct de act* sau *tip distinct de text*, ci ca un *procedeu generic de realizare a unui anumit tip de funcții textuale*, în general, și ca un *procedeu compozițional specific textelor cu finalitate practică*, în particular. Această finalitate practică transpare, la nivelul construcției discursive, în structura argumentării, înțelesă astfel ca una dintre *rețelele textuale predilecte*, ca o strategie compozițională de bază. Delimitând discursul politic pe baze extralingvistice și recunoscându-i caracterul prin excelență persuasiv, considerăm că, în interiorul lui, argumentarea nu poate fi privită nici ca un simplu act de discurs, alături de multe altele, în timp ce nici discursul politic nu poate fi considerat un tip discursiv subsumat celui

argumentativ, adică o simplă instanțiere a sa. De aceea, ni s-a părut mult mai potrivită considerarea argumentării, în general, dar și a argumentării politice, în particular, ca, *un procedeu compozițional, constitutiv de bază în structurarea discursului politic, care îi orientează global finalitatea și care, ca orice strategie, presupune un set de reguli ce guvernează întregul comportament al participanților la jocul politic*. Scopul, regulile, planul și opțiunile strategice utilizate în strategia argumentativă de tip politic marchează notele specifice acestui tip de text, dând seama de alternanța argumentelor, de înlănțuirea lor discursivă, de tipul și eficacitatea lor, de sintagmatica discursivă etc. Mai mult, în discursul politic asistăm la o îmbinare extrem de eficientă a finalităților diferite ale strategiei argumentative, finalități ce parcurg un traseu gradual în trei etape, de tipul *faire savoir + faire croire + faire faire*, argumentarea fiind concepută în cadrul unui model acțional ternar de tipul *teoria producerii/receptării - teoria comunicării - teoria acțiunii*. Această triadă secvențială este o caracteristică proprie argumentării specifice textelor practice, în alte tipuri discursive predominând o finalitate sau alta. Ca urmare, în opinia noastră, în textul politic, *argumentarea ca procedeu constituțional de bază al textelor cu finalitate practică, se organizează în jurul strategiilor persuasive specifice discursului politic, prezentând o serie de trăsături proprii funcționării sale în acest tip particular de text, subsumate caracteristicilor sale, ceea ce se concretizează în „libertățile” și „constrângerile” ce îi determină specificitatea discursivă*.

Specificul strategiilor argumentative este asigurat chiar de finalitatea pragmatică a acestui tip discursiv, finalitate orientată spre un anumit tip de auditoriu și bazată pe procedeul persuasiunii, măsurată în termeni de eficacitate.

2. Strategia discursivă semantică sau lexicală

Persuadarea, ca scop ultim al discursului politic, depinde de o serie variată de factori, de la calitatea și tipul argumentelor, la contextul social al comunicării și, nu în ultimul rând, de alegerea cuvintelor utilizate -

„în ceea ce privește limbajul, trebuie spus că alegerea cuvintelor nu este independentă de efectul pe care emitentul îl urmărește, ci decurge dintr-o strategie semantică” (Cuilenburg, Scholten, Noomen, 1998, 162).

Discutând problematica lexicului politic, respectiv, în ce măsură se justifică sintagmele de tipul „limbajul nazismului”, „limbajul comunismului” sau „semanticele” specifice acestor limbaje, Coșeriu (1996, 12 - 15) sublinia faptul că este greșită o astfel de abordare lexicală. Aceasta pentru că, în realitate, nu este vorba despre „semnificate” distincte, ci de uzul lingvistic (*Sprachverwendung*), adică de „moduri de a folosi limbajul, de modalități ale vorbirii, de modalități subiective și, în același timp, orientate spre aspectul extralingvistic, adică de modalități determinate de atitudinile adoptate de vorbitori, prin intermediul cuvintelor, față de realitățile desemnate”. Aceste conotații sunt *asociate*, doar, semnificatului și ele corespund modului de prezentare a lucrurilor prin intermediul cuvintelor. El exemplifică cu cuvinte precum *Blut* și *Boden* din limba germană care au semnificat același lucru și în timpul nazismului, ca și înainte, doar *atitudinea* față de conceptele desemnate fiind diferită, atitudine manifestată în frecvența utilizării lor, în tipurile preponderente de contexte în care apăreau și în faptul că formau împreună o sintagmă, fiind rostite întotdeauna alăturat. În realitatea limbajului, acest fenomen se referă, de fapt, la o funcție a limbajului - *efectivitatea* sa (*Wirkung*) într-o comunitate lingvistică, în viața publică a unei societăți sau în relațiile sociale, ca o

„apreciere a lucrurilor evocată și reflectată în cuvinte, ca expresie (indirectă) a atitudinilor față de lucruri, instituții, idei, persoane și grupuri, adică, tocmai ca manifestare a unor convingeri, sentimente, ideologii”.

Așa cum arată autorul, în ceea ce privește lexicul politic, nu este vorba despre faptul că el vehiculează *semnificate* distincte ale limbilor, ci, în realitatea discursivă, este vorba, de fapt, despre *modalități subiective ale vorbirii, orientate spre aspectul extralingvistic și determinate de atitudinile adoptate de vorbitori față de realitățile desemnate, cu ajutorul și prin intermediul*

cuvintelor. Atitudinea diferită a vorbitorilor față de conceptele desemnate prin semnificația cuvintelor se poate materializa în frecvența de utilizare, în tipurile predilecte de contexte în care apar sau în asocierile în care apar cel mai des. Astfel, cuvinte precum democrație, libertate, economie de piață, capitalism, socialism etc. capătă conotații diferite în funcție de utilizatori, dar și de contextul de utilizare. De exemplu, Edelman (1999, 117) discută diferitele utilizări ale cuvântului libertate în spațiul american, arătând că, dacă în timpul Războiului de Independență, cuvântul avea câteva dintre conotațiile pe care le are și astăzi (independență, neatarnare), el și-a îmbogățit paleta acestora, fiind, la începutul anilor 1960, utilizat cu precădere de către membrii aparatului administrativ al serviciilor armatei, sau de către veterani, în încercările lor de a justifica gesturile cu semnificație naționalistă ale puterii, în timp ce în jurul anilor 1980, cuvântul părea preferat de grupurile ce promovau ideea eliberării individului de sub controlul statului și de privațiuni (exemplul sintagmei *libertate civilă*). Ca urmare, cuvintele au întotdeauna într-un context dat, semnificații stabile pentru un anumit grup de utilizatori. Limbajul dă cadrul, în timp ce scopurile și orientările politice operează selecția terminologică.

Un enunț de tipul „Castro este socialist”, auzit la un post de radio, nu poate fi înțeles fără a ști, printre altele, cine l-a rostit, în ce context, în ce perioadă istorică sau dacă programul respectiv este transmis în Rusia sau America (Edelman, 1999, 126). Acest lucru se întâmplă datorită faptului că, după cum afirma McLuhan,

„O limbă este, pe de o parte, puțin afectată de modul în care o folosesc indivizii; dar, pe de altă parte, ea modelează aproape în întregime felul de a gândi, a simți sau a exprima al celor care o folosesc”.

Faptul că textul politic este caracterizat printr-o funcție persuasivă de grad maximal care vizează modificarea anumitor convingeri, sentimente, credințe și acțiuni ale celui persuadat determină, în planul procedeelelor textuale, prezența constantă a secvențelor cu funcție hortativă explicită sau implicită. Din punct de vedere formal, stilul hortativ constă din premise, deducții și concluzii, unele, cum spuneam, implicite, altele explicite. Limbajul hortativ apare în special

„în apelurile adresate publicului pentru obținerea sprijinului politic, în campaniile electorale, în dezbaterile și audiențele legislative, în principalele discuții de grup, în toate fazele procesului guvernamental”.

În opinia sa, ca reacție la stilul hortativ, „apare, adeseori, o evidentă ferveoare emoțională în îndemnul politic, dar reacția onestă (adică susținută social) la sentimentalismul exacerbat din dezbaterile electorale, legislative sau juridice este cea de respingere. Publicul apreciază gesturile și atitudinile consecvente în funcție de ceea ce este rațional. De aceea, utilizarea mai dibace și mai eficientă a acestui stil ascunde apelul emoțional sub masca definirii problemelor. Ambiguitatea caracteristică a cuvintelor cheie folosite face posibil acest lucru”. (Edelman, 1999, 128 - 129)

Strategiile semantice se referă și la utilizarea mitului și metaforelor [2], dar și la ambiguitatea intenționată și augmentată a semnificațiilor primare ale cuvintelor [3]. Astfel, în discursurile politice oficiale, nu vom întâlni astăzi expresii de genul „înarmare atomică”, ci „capacitate de ripostă” sau „salvgardarea democrației”, termenul „război” este înlocuit cu „răspuns la extremismul” de orice natură, pentru „apărarea libertății”, scumpirile sunt „reașezări ale prețurilor”, concedierile sunt „restructurări” sau „redistribuirii ale forței de muncă”, venitul cetățeanului este „putere de cumpărare”, economia unei țări nu este slabă, ci „bolnavă”, radioactivitatea este „nepericuloasă” (ceea ce reprezintă, în fapt, o contradicție în termeni) etc. Pe de altă parte, strategiile semantice permit utilizarea unor pseudoantinomii. Aceasta se poate manifesta în două feluri: prin prezentarea unei dihotomii ca o contrarietate continuă (de exemplu, disputele din diferitele programe politice, despre avort și eutanasiu, în termeni de „viață” și „moarte”) sau, prin crearea unei relații antinomice între doi termeni care, în limbajul obișnuit, nu sunt în relație de opoziție (de exemplu, în

campania electorală din 1976 în Germania, circula sloganul „libertate în locul socialismului”). Un alt tip de strategie semantică se referă la alternarea planurilor de definire a termenilor, în sensul că definițiile din planul abstract, teoretic, sunt transpuse în planul aplicabilității practice sau invers etc.

3. Concluzii

Centrul de greutate al oricărui discurs politic îl reprezintă *puterea cuvintelor*. Ea este generatoare de o retorică specifică, materializată în utilizarea unui lexic specializat, a unor clișee și stereotipii discursive specifice, a unor reguli și strategii argumentative proprii. Acest aparat retoric a fost considerat ca funcționând precum un indicator al unui anumit regim politic căruia îi imprimă un stil caracteristic, inconfundabil. Însă,

„aceste caracteristici rămân simple date de suprafață. La o analiză în profunzime a limbajului puterii sesizăm și alte nuanțe. Mai întâi, limbajul puterii își păstrează validitatea dincolo de aspectul imediat, de banalitatea cotidiană. El se raportează la ceva situat în afara cotidianului; orientându-se spre trecut sau spre viitor, spre fondatori, spre o cartă inițială și spre principiile acesteia; spre imagini și simboluri; spre progres, spre schimbare, spre perspective ce impun încă de pe acum asigurarea gestionării viitorului” (Balandier, 2000, 28).

Se știe prea bine că societățile tradiționale considerau cuvântul la baza întregii creații umane; mai mult, el este chiar constitutiv ființelor și lucrurilor, e sinonimul acțiunii, e parte integrantă a mitului, simbolului și ritualului. Deși limbajul a fost considerat întotdeauna „un instrument și o miză politică”, astăzi, în societățile moderne, dominate de forța mediatică, se pare că puterea cuvintelor nu mai este suficientă, ele „formează suportul imaginilor și reprezintă încărcătura dinamică ce însoțește evenimentul” (Balandier, 2000, 148), dar sunt tot mai des dublate de practici mediatice audio-vizuale. Se vorbește, astfel, despre o insuficiență a tipului tradițional de comunicare politică, despre un deficit al comunicării politice contemporane, deficit ce determină angajarea constantă a unor mijloace compensatorii, materializate într-o paletă largă de opțiuni, de la aluziile lingvistice sofisticate, la diferite trucuri și strategii semantice.

„Limbajul politic, în societățile democratice, fluctuează în căutarea unei comunicări ce poate capta atenția cetățenilor provocându-le adevăratele și nu retragerea prin absența credibilității sau a dezinteresului. (...) Deficitul de comunicare politică e invocat periodic. El determină căutarea constantă de mijloace de compensare; angajează aluzii lingvistice complicate, incită la recurgerea de trucuri semantice cu ajutorul specialiștilor. Receptorii mesajului politic se transformă în decriptori, descoperind în expresia politică o parte din plăcerea jocului. Ei caută textul închis în interiorul discursului convențional, uzat prin repetiție sau caută cuvântul ce produce sensul sau decalajul dintre formularea aparentă și cea care maschează, conform logicii limbajului dublu” (Balandier, 2000, 149).

De altfel, încă din cele mai vechi timpuri, trăsătura de bază ce îi era atribuită discursului politic era duplicitatea, ascunderea adevăratelor intenții ale vorbitorului, dubla semnificație a termenilor și conceptelor, ambiguitatea intenționată, polisemia etc., toate puse în slujba finalității lui caracteristice – persuadarea, obținerea adevăratei interlocutorului. Textul politic prezintă, astfel, niște trăsături care îl individualizează în cadrul mai larg al textelor cu eficacitate practică – este vorba despre *funcții textuale specifice*, precum

„ascundere a gândirii”, „falsificare intenționată a lucrurilor”, „nerespectarea adevărului, însă cu aparența de a-l spune fie fără posibilitatea de verificare a celor spuse, fie folosindu-se de posibilitatea ca cele spuse să fie interpretate și în alt mod, într-un sens ‚inocent’, ceea ce îi este propriu insinuării” (Coșeriu, 1996, 15).

Este limpede că aceste trăsături, care sunt puse în slujba „eficacității” sale persuasive, individualizează textul politic, pe de-o parte, față de alte texte cu finalitate practică și îl disting, pe de altă parte, față de textele ce aparțin altor categorii. Ca urmare, limbajul politiciii și, implicit, al politicianilor, poartă această marcă a *insinuării*, a *ascunderii gândirii*, ca fapt

textual-discursiv caracteristic și care îi conferă specificitate și individualitate în raport cu alte tipuri de texte. Cuvântul apare, de multe ori, deposedat de semnificația sa originară, ea fiind transferată unui complex de factori ce se subordonează doctrinei și ideologiei respective, îndepărtându-se, oarecum, de semnificația lui pur lingvistică. După cum spunea și Czesław,

„în democrațiile populare au fost acceptate un stil special, o anumită terminologie și un ritual lingvistic - acolo important nu este ce a spus cineva, ci ce anume a dorit să spună, învăluindu-și ideea prin mutarea virgulei” (Czesław, 1999, 86).

NOTE

[1] vezi pentru detalii Neșu, 2005

[2] vezi Neșu, 2005a

[3] pentru detalii, vezi Neșu, 2008

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Adam, Jean - Michel (1997), *Les □lich: types et prototypes*, Paris : Ed. Nathan .

Aristotel (2004), *Retorica*, București: Ed. IRI.

Balandier, Georges (2000), *Scena puterii*, Oradea: Ed. Aion.

Coșeriu, Eugen (1994), *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Chișinău: Ed. Știința.

Coșeriu, Eugen (1996), „Limba și politică”, în *Revistă de lingvistică și știință literară*, nr. 5, p. 10 - 29, Chișinău.

Czesław, Milosz (1999), *Gândirea captivă*, București: Ed. Humanitas.

Cuilenburg, J.J., Scholten, O., Noomen, G.W. (1998), *Știința comunicării*, București: Ed. Humanitas.

Edelman, Murray (1999), *Politica și utilizarea simbolurilor*, Iași: Ed. Polirom.

Lotman, I. M. (1974), *Studii de tipologie a culturii*, București: Ed. Univers.

Neșu, Nicoleta (2005), *Textul politic - Limite și deschideri semiotice*, Cluj - Napoca: Ed. Casa Cărții de Știință.

Neșu, Nicoleta (2001), „Statutul tipologic al discursului politic din perspectiva lingvisticii integrale”, în *Studia Universitatis Babeș - Bolyai*, seria Philologia, nr. 4, p. 97 - 107, Cluj-Napoca

Neșu, Nicoleta (2005°), *Funcții textual - discursive ale mitului și metaforei în textele politice*, în vol. Colectiv *Omul și mitul. Ființa umană și aventura spiritului întru cunoaștere*, Suceava: Universitatea Ștefan cel Mare, p.255 - 273

Neșu, Nicoleta (2006), „Textul politic în viziunea lingvisticii integrale”, în *Revista Limba Română*, nr. 1 - 3, p. 50 - 68, Chișinău

Neșu, Nicoleta (2008), „Lexicul politic și puterea cuvintelor”, în vol. Colocviului internațional *Limba română - abordări tradiționale și moderne*, organizat de Catedra de Limba română a Facultății de Litere, UBB Cluj-Napoca, sub tipar

Neșu, Nicoleta (2008°), „Puterea cuvintelor și imaginarul politic românesc”, în revista *România Orientale*, XXI, 2008, Roma: Bagatto Libri

ABSTRACT

Political discourse represents the main means by which the political actor launches the event series which constitute the political communication. It represents the verbal form through which the political action and its specific behaviour gain justification. As discourse, it obeys the norms of linguistics; yet, specified as political, the strictly linguistic domain is surpassed and opened towards a larger, semiotic, domain. Within this specificity of the political discourse, argumentation plays one of the main roles. The semantic/lexical discourse strategy or „the power of words” demonstrates, once more, that persuasion as the ultimate goal of political discourse depends on a number of factors, from the quality and type of arguments, to the social context of communication and, not lastly, on the choice of words.